

Szenczy Imre Szombathelyen őrzött herbárium

„Herbarium praestat omni icone” – „A növénygyűjtemény felülmúl minden ábrázolást” – vallotta az élővilág rendszerezésének atyja, a svéd Linné *Philosophia botanica* című munkájában, 1751-ben.

Valóban, a növénygyűjtemények – latin szóval herbáriumok – a növényvilág egyedeinek eredeti dokumentumai. Mint ilyeneket, a megismerés vágyától hajtott ember évszázadok óta létesít, hogy egy-egy táj növényeit, vagy egy-egy növénycsoport képviselőit egybegyűjtse. Ez lehet csak a szépérzék mozgatta, vagy tudományos szándékú cselekedet egyaránt. Mindez sokszor a herbáriumi lapok és a gyűjteményi rendezettség művészi igényű kivitelezésében csúcsondhat ki, mint arra Szenczy herbáriumában is bőven találhatunk példákat. Emellett tudjuk, hogy a preparálási módszer mellett nagyon sok „műlik” az egyébként nagyon eltérő megtartási minőségű növényeken is. Egy-egy növényfaj vagy növénycsoport alapos tudományos vizsgálata nem nélkülözheti a herbárium bázisát. Erre gondolt Linné is, mikor a növény minden származtatott megjelenítési módja, ábrázolása (rajz, nyomat, festmény) elé helyezte a herbáriumot. Érvényes ez korunkban, a fénykép, film, digitális rögzítés korában is.

Szerencsés esetben a szárított növények gyűjteményei évszázadokat is megérhetnek. Legnagyobb veszélyt nem a múzeumbogarak jelentik rájuk nézve, hanem az ember, az ő gondatlanságával, vagy éppen háborúival. Anélkül, hogy most a herbáriumtörténet sárgult lapjain lévő, de a növényeket illetően sokszor meglepően jó színmegtartású, továbbá a cédulák nem fakuló adatainak vaskos kötegeibe lapoznánk, röviden idézzük Bunke Zsuzsannát, a jelenkori magyar herbáriumtörténeti kutatások kimagasló személyiségét. Ő arra az általa felvetett kérdésre, hogy „vannak-e közös vonások a tudományos és művészi alkotómunkában?”, az alábbi jegyzi meg: „...úgy tűnik, hogy közös az objektum szeretete, a mind-jobban-megismerés ösztökélő vágya és a mérlegelés nélküli energiabefektetés. Továbbá az a vágy, hogy másokat részesítsünk munkánk eredményében.”¹ Ha betegsége nem gátolná, bizonyosan ő is itt lenne, így csak levélben tudta üdvözölni Szenczy Imrére emlékező rendezvényünket.²

Vas megye botanikai kutatása a németalföldi polihisztor, Clusius³ ittjárta óta már mintegy két és fél évszázada szünetelt, mikor a szalónaki Forster⁴ és a németszentmihályi Schiffer⁵ orvosságtárosok, mint műkedvelő botanizálók egyes, de annál jelentősebb felfedezéseivel egy időben – még a községi botanikus triász: Freh,⁶ Waisbecker⁷ és Piers⁸ működése előtt több mint fél évszázaddal – színre lép Szenczy Imre⁹. Pályáját az előző előadásokban ismertetett több oldalú munkásságán kívül végigkísérte növénygyűjtő szenvedélye. Mint a magyar botanika Kitaibel Pál utáni korszakának egyik szorgalmas flórakutatója,¹⁰ fáradhatatlanul gyűjtötte a mindenkori életállomása, illetve lakóhelye környezetében élő növényeket. Szabó István keszthelyi professzor ismertette Hutter Mihállyal és Wierzbicki Péterrel folytatott keszthelyi, illetve a Balaton környékére vonatkozó tevékenységét.¹¹ Szenczy hasonlóképpen tanulmányozta a Szombathely és Csorna környéki spontán flórát is, melynek préselt dokumentumait elsősorban a Magyar Nemzeti Múzeumnak küldte el¹², de maradtak lapjai Keszthelyen is.¹³ Botanizált emellett Moson és Hont vármegyékben, továbbá Buda hegyein és Pest homokján, sőt külföldön, Ausztriában is.

Évfordulós megemlékezésünk alkalmából készített kiállításunkon (1998. novemberében a könyvtárban, decembertől a következő év novemberéig a múzeumban) is látható olyan növény (*Gentiana amarella*, /mai nevén: *Gentianella a.*, csinos tárnicska/), amelyet Szenczy 1835. évi karinthiai kirándulásán gyűjtött. A turistaság szempontjából a két Apponyi gróft követően, de a magyar botanikusok közt elsőként mászta meg a Gross-Glockner hegyét. Nem akármilyen teljesítmény volt ez a gyenge egészségűnek mondott, 37 éves tudóstól. Útibeszámolójában (1836) többek között ezt írja: „Füvészi szomjamat már honból indultamkor itt reménylém csillapíthatni, 's nem hasztalanul; mert e' hegy Florája kimeríthetetlen bőségű. Itt igazán betű szerinti értelemben használván Berzsényink' tanácsát, minden órának leszakasztám virágait; mert szembe ötlő minden ritkább növénynek, ha másként hozzá férheték, irgalom nélkül táskámba kellett vándorolnia.” A hegy magasain gyűjtött számos növény elosorolása után pedig így folytatja: „Ki füvész, az tudja, hogy egy sétára ez nem kis gyűjtemény; az pedig magában értetik, hogy ennyiféle füvek nem találtnak egy egymás mellett, mintha vetve volnának; hanem hogy azok' megszerzése végett igenis szükséges az uttól jobbra, balra eltérni, dombokra mászni, völgyekbe ereszkedni, szóval: fáradni. Azért a' gyönyört, mellyben más nem füvészek fölött részesültem, azoktól nem érzett kettős tikkadtsággal meg is kelle fizetnem.” Befejezve az idézetet: „A' magasnak 's fölségesnek mély benyomását viselvén sziveinkben, elhagyók e' pusztaságot, csöndet 's vadont; és lefelé indulánk.

Negyedfél óra alatt, de jól menve, füvekre csak mellékesen ügyelve, 's a' nem igen veszélyes meredekeken rövidítés végett egyenes irányt vágva, az egész társaságból legelső végzém utunkat; majd a' többiek is egymás után leérkezének, míg én növényi kincsemet, mint lehete, hamarjában papirosba illesztgetém."¹⁴

Szenczy enciklopédikus növényismeretre törekedve nem csak a vadon termő növényeket, hanem mindazokat gyűjtötte, amelyeket a kertekben, üvegházakban vagy akár a házbeltérekben látott, valamint csere útján be tudott szerezni. Ezeket lepréslve nagy gyűjteményt alkotott, amelyben így a vadon termő növényeken kívül igen jelentős a kultivált növények száma. Egy részük sajnos közelebbi helymegjelölés nélküli. Az anyag nagy része azonban a következő helyekről származik. A pesti botanikus kertből, amelynek őreivel, Haberle Károlyal¹⁵ (1817-től), majd Sadler Józseffel¹⁶ (1832-től) is jó kapcsolatokat ápolt (innét származik pl. a parlagfű /N.B.!/ egy példánya, *Ambrosia artemisiifolia*, 1831). Sok növény van a gráci Joanneum kertjéből is. Gazdag a választék Nyugat-Dunántúl megyéinek uradalmi és egyházi kertjeiből, melyek közül a teljesség igénye nélkül említsünk néhányat. Így a Sopron vármegyei Kismarton Eszterházy hercegi kertjét, amely akkor a monarchia legszebb ilyen létesítménye volt (üvegházakkal; onnét való pl. a *Gesneria mollis*, 1858). Számos növény jelzi Szenczy csornai prépostsági tartózkodását (pl. e rendezvényünk meghívójának díszítőmotívumaként is választott *Achimenes longiflora*, 1847). Zala vármegyéből elsősorban a keszthelyi Festetics György által alapított grófi, illetve a Georgikon kertjéből lelünk példányokat (pl. *Prunus serotina*). Vas vármegyéből a legtöbb faj szombathelyi kertekből került ki. Így a püspökiből (pl. *Anchospermum aethiopicum*, 1854), de magánkertekből is, mint pl. Zwitkovics bagolyvárjából (pl. *Rondeletia speciosa*, 1855), vagy Kalchbrenner ügyvéd kertjéből (pl. *Salpiglossis sinuata*, 1837) származik számos növény. Képviselve van többek között Sibrik Mihály bozsoki (pl. *Lantana aculeata*, 1831), a Széchenyiek gyöngyöspáti (pl. *Hermannia scabra*, 1832), a Gotthardok herényi (pl. *Rosa Banksiae*, 1857), a Batthyányak körmendi (pl. *Baccharis ivaefolia*, 1832), az Erdődyek vépi (*Cactus grandiflorus*, 1833) vagy Batthyány Borbála ritka szépségű ikervári angolkertje is (pl. *Asclepias angustifolia*, 1832). Ezek nyomán Szenczy gyűjteménye hű képe az akkori kerti kultúrának.¹⁷ Meg kell említeni, hogy tanulmányozás céljából a nehezebb nemzetségek számos faját termesztette is. Ezek magvait sokszor távoli botanikus kertektől illetve kutatóktól kapta, cserélte. Sok préselt növénye származik továbbá más magyar és külföldi botanikusoktól is (utóbbiak Opiz Naturalientausch-án, később a Wiener Botanischer Tauschverein-en keresztül; pl. *Orobancha coerulea*), legtöbb talán Wierzbicki Pétertől (pl. *Xylophylla*

elongata). Mindemellett – az 1998-ik év kettős évfordulós vonatkozása miatt is – figyelemre méltó Gáyer Gyula következő megjegyzése: „Amíg a szabadságharcot megelőző és követő időknek majdnem minden esztendejéből van növény a gyűjteményben, az 1848/49-es években Szenczy egyetlen növényt sem gyűjtött. Csendes tanubizonysága ez a kiváló férfiú hazafias elfoglaltságának.”¹⁸

Napjaink botanikai tudománya szempontjából egy égetően fontos időszereőség miatt térünk ki arra, hogy Szenczy gyűjteményében közönséges gyomnövényekkel is találkozhatunk. A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 1847-ben, Sopronban tartott nagygyűlésén „Növényvándorlás” címmel tartván előadást,¹⁹ hazánk botanikusai közül az elsők között adott hírt egy napjainkra hírhedtté vált – a növényi inváziók problémakörébe tartozó – folyamatról. Többek között a Kisásziából északnyugat, tehát hazánk felé vándorló *Xanthium spinosum*, régen tövises csimpaj, ma szürös szerbtövis névre hallgató vándorgyom hazai terjedésének átkos hatásairól tudósít. A nagy földrajzi felfedezésekkel kezdődő – kontinensek közi – növényvándorlások napjainkra a földkerekség igen nagy területét érintő élőkönyezeti válság előidézői. Gondoljunk csak az allergén hatása miatt is legismertebb parlagfű (*Ambrosia*) inváziójára, vagy pl. a vízfolyásaink ártereit szinte teljesen ellepő aranyvessző (*Solidago*) nyárvégi sárga virágtengerére. De ezen észak-amerikai fajkéhoz hasonlítható egyes távolkeleti származású növények, mint például a japánkeserűfű (*Fallopia /sectio Reynoutria/*), vagy a bálványfa (*Ailanthus altissima*) özönlése is. Az évmilliók alatt helyben kialakult táplálékhálózatokba ezek a – más földrészekről származó – fajok nem illeszkednek. Az általuk kolonizált területeken hiányoznak a hazájukban ezeket fogyasztó szervezetek, károsító gombabetegségek stb., és ily módon szinte határtalanul elszaporodnak. (E jelenség helyi megfelelője más kontinenseken is jó ideje előretörően van, így napjainkra világméretű folyamatnak tekinthető.) Az ilyen növényfajok tömeges, özönszerű fellépése teljesen átformálja, homogenizálja, mintegy leradírozza a tájak fajgazdag természetes növénytakaróját (lásd például a Rába árterét), s mint ilyen, a különböző földrészek tájainak biológiai sokféleségét létalapjaiban veszélyezteti.

De térjünk vissza magára a herbáriumra. A Linné mesterséges rendszere alapján összeállított gyűjtemény 38 nagy, könyv alakú dobozban van elhelyezve, melyek fele kiállításunkon látható. Szenczy halála után e gyűjteményt Simon Vince csornai prépost az 1871/72. tanévben a szombathelyi premontrei főgimnáziumnak ajándékozta. Róla az első tudományos közlést Borbás Vince – korának egyik legnagyobb magyar botanikusa – adta, midőn Vas vármegye növényföldrajza és flórája (1887) című korszakalkotó műve írásakor azt átnézte,

és a természetes flórából származó növényanyagát tárgyalta. Egy általa leírt növényfajt Szenczy mentájának (*Mentha Szenczyana* Borb.) nevezett el, megjegyezve, hogy „boldogult Szenczy Imre praemontrei prépost és egykor jeles tudósnk örök emlékére szentelem.”²⁰ E növénynek az 1920-as évekből, Vargha Andortól származó tusrajza a szombathelyi Premontrei Gimnázium jóvoltából a jelen kiállításon is látható.

1898-ban Csigaházy Ernő közölte a főgimnázium természetrajzi szertárában lévő gyűjtemény génuszainak elősorolását.²¹ A hatalmas fajgazdagságra jellemző, hogy csak a veronika (*Veronica*) nemzetségből 65, míg pl. a zsályából (*Salvia*) 45 fajt tartalmaz! (A spontán flórában ugyanezen génuszok mai hazai fajszáma 31 illetve 7.) Nagyon sok az egzotikus növény. A gyűjtemény jelentőségét 1925-ben méltató Gáyer Gyula által kiemelt példák²² közül a muskátli (*Pelargonium*) nemzetség igen nagy fajszerű meglétére valószínűleg a bécsi császári Udvari Növénytar (Botanisches Hof-Cabinet) első kurátora, az „alsó-ausztriai növénytárkép-rajzoló” Leopold Trattinick (1764-1849) által 1825 és 1843 között írt hatkötetes *Pelargonium*-monográfia is serkentőleg hatott. Trattinick – akinek nevét az általa bevezetett, gombákat ábrázoló viaszmodellek is őrzik – az osztrák császárság flórájáról és ehető gombáiról is írt monográfiákat.²³ Ez utóbbiba nyújtott betekintést Szenczy a Tudománytar lapjain.²⁴ Trattinick magyar kapcsolatait illetően érdemes itt megjegyezni, hogy ő ismertségben volt a kor legismertebb magyar botanikusával, Kitaibel Pállal is. Kevesek által ismert tény, hogy a Kitaibel által Herkulesfürdön felfedezett *Isatis praecox* faj első ábrázolása éppen Trattinick egyik ábrás könyvében (Archiv der Gewächskunde. Wien. 1812. I. tab. 68-68a.) jelent meg. – (Priszter Sz.)

Az itt kiállított 37 herbárium lap között látható például a kismartoni hercegi park üvegházából kapott – a virágboltjainkban csak az utóbbi időkben, szárított virágként felbukkant próteaafélék családjába tartozó –, Ausztráliában honos *Dryandra formosa*, vagy a *Hakea ceratophylla*. Az eredetileg valószínűleg közel hatezer fajt számláló herbáriumra Gáyer Gyula 1922-ben, Budapesten tartott előadása irányította igazán a tudományos világ figyelmét. Ő elsősorban a hazánk növényföldrajzának ismerete szempontjából értékes gyűjteményi résszel foglalkozott, gondoljunk csak a Vindornyai-láp növényvilágának a botanikusokat a századelőtől napjainkig foglalkoztató, izgalmas problémájára.²⁵ Később, 1926-ban Pauer (Pákay) Arnold szombathelyi premontrei tanár az európai kerti kultúra elemzésével párhuzamosan a Szenczy-herbárium kertművészeti szempontból fontos anyagát is feldolgoz-

ta.²⁶ A kollekción később a Magyar Nemzeti Múzeum növénytani osztályára került, ahova annak idején Szenczy maga is többször küldött anyagot. Végül 1981-ben „tért haza” Szombathelyre, ahol azóta a Savaria Múzeum Természettudományi Osztálya őrzi, mint több tízezres nagyságrendű növénytárának legrégebbi gyűjteményét. A meglévő, mintegy négy és félezer lap legnagyobb része jó állapotú, sok növény az eredeti színét is megtartotta – mintegy 140-170 év elteltével is! (Egy-egy lapon esetenként az adott fajnak akár több helyről származó példányai is szerepelnek.)

A növényvilág végtelen sokszínűségéről, ezernyi változatosságáról árulkodó, és a tudomány történetének múltjába kalauzoló lapokból álló gyűjteménykincs régi dobozait két éve, a „Vas vármegye kincsei” című milicentáriumi kiállításra felújítottuk.²⁷ Emellett sajnos röviden utalnom kell rá, hogy kincseink hatékony múzeumi megőrzésének feltételeiben évek óta kínzó hiányt szenvedünk. Csak remélni tudjuk, hogy egyszer megvalósulnak álmaink, s lesz elegendő és méltó elhelyezési lehetősége gyűjteményi tárgyainknak, no és persze az ott dolgozóknak. Mindennek felemlítésére nemzeti kulturális örökségünk ránk bízott szeletéért érzett felelősség kötelez – még e szívünknek oly kedves ünnepnapon is. Szenczy Imre e becses alkotását az eltelt idők folyamán lelkiismerettel őrző és/vagy feldolgozó elődök közül többen múzeumunk természetrajzi tárőrei (is) voltak, mint Gáyer Gyula, Pákay Arnold, Horváth Ernő, Kiss Tamás. A folyamatosságot átérzve, ezt a hivatást lélekemelően szép és tanulságos feladatnak tekintve visszük tovább, hogy kultúrtörténetünk eme egyetemes értékét is átmenthessük napjaink felgyorsult, és némiképp kizökkent világa idején.

Most, a kiállítás megnyitásakor a Savaria Múzeum nevében is szeretnék köszönetet mondani a Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtárnak, mindekelőtt dr. Köbölkuti Katalin tudományos munkatársnak, valamint Nagy Éva igazgatóhelyettesnek, Pallósiné Toldi Márta igazgatónőnek és munkatársaiknak, hogy az általuk szervezett emlékkonferenciát ezzel a kiállítással kiegészítve, együtt tehetjük teljesebbé a Szenczy Imre munkásságára való emlékeztést. Külön köszönjük Molnár Mónika könyvtáros és Schmidt Ibolya preparátor értékes közreműködését, valamint Tóth Péter nyelvész-tanár segítségét. Hálásak vagyunk továbbá a Csornai Premontrei Prépostságnak, a Premontrei Rend Szombathelyi Szent Norbert Gimnáziumának és a Vas Megyei Levéltárnak, mert az általuk kölcsönadott festmény, növényábrázolás és könyvészeti anyag nagyban emelik e kiállítás értékét és megemlékezésünk ünnepélyességét.

Kérem a kedves megjelenteket, fogadják szeretettel városunk tudós szülöt-
tének, Szenczy Imrének a botanika tudománya – latinul a scientia amabilis –
klasszikus nyelven megfogalmazott örök üzenetét.

JEGYZETEK ÉS IRODALOM

- BUNKE Zsuzsanna: Kutatni és meg nem nyugodni: ez a földadatunk. – A budapesti Természettudományi Múzeum Növénytárában, 1970. május 8-án elhangzott előadás kézírata. Savaria Múzeum Kézirat- és Adattára, Szombathely.
- Uő.: Levele Balogh Lajoshoz. Budapest, 1998. október 21-én. Lelőhelye: Savaria Múzeum Kézirat- és Adattára, Szombathely.
- CLUSIUS. Carolus: németalföldi polihisztor, 1526. február 19-én született Arrasban. Korának legnagyobb füvésze: hazánk növényeinek felkutatása és ismertetése terén úttörő tevékenységet végzett. Magyarországon Pozsonyban, Nagyszombaton, Sopronban, Németújváron és a Rába vidékén fordult meg több alkalommal. 1609. ápr. 4-én hunyt el Leydenben.
- FORSTER, C. J.: a Vas vármegyei Szalónakon (ma: Schlaining) volt orvosságtáros. Borostyánkő szerpentinszikláin egy új harasztfajt (szerpentin- v. eklevelű fodorka) fedezett fel, amelyet Sadler József írt le (*Asplenium Forsteri* Sadl. 1820; ma érvényes neve: *A. cuneifolium* Viv. 1806).
- SCHIFFER, I. J.: orvosságtáros; az általa a Vas vármegyei Németszentmihályon (ma: Grosspetersdorf) felfedezett új kigyósziszt Láng Ferenc Adolf (1795-1863) írta le (*Echium Schifferi* Láng 1828; ma érvényes neve: *E. vulgare* L. f. *parviflorum* Gaud. 1828).
- FREH Alfonz (1832–1918): Kőszegi benedekrendi gimnáziumi tanár és botanikus. Herbáriumát a Savaria Múzeum Természettudományi Osztálya őrzi, ez képezte alapját Kőszeg és környéke növényvilága első monográfiájának: Kőszeg viránya. [1. kiadása:] In.: Értesítő a kőszegi Katholikus kisgymnasiumról 1875/6. Szerk. Stern Pál. Kőszeg, Feigl ny. 1879. p. 3–33.
- WAISBECKER Antal (1835–1916) Vas vármegye tisztifőorvosa, a századfordulón a megye legjelentősebb botanikusa. Vas megye harasztjainak és Kőszeg vidéke edényes növényeinek feldolgozója. Az utóbbit dokumentáló értékes növénygyűjteményével a Vasvármegyei Múzeum Természettudományi Tárának egyik alapítója. Főműve: Kőszeg és vidékének edényes növényei. [1. kiadása:] Kőszeg, Leitner N. ny. 1882. 47 p.
- PIERS Vilmos (1838-1920) őrnagy, a kőszegi Katonai Reál Iskola természetrajztanára. Botanikusként Kőszeg és környéke növényvilágának legnagyobb gyűjteményét hozta létre, amely szintén a Savaria Múzeum kincse. Egy munkája: Nachtrag zu dr. Vincenz v. Borbás „Geographia atque enumeratio plantarum comitatus Castriferrei in Ungarn”. In: Österreichische Botanische Zeitschrift, 1890. 40. p. 243-246.
- GÁYER Gyula: Clusius Károly (1526-1609) és Vasvármegye természetrajzi irodalma. In: Vasvármegye és Szombathely város Kultúregyesülete és a Vasvármegyei Múzeum évkönyve 1926-27. Szombathely, 1927. 2. p. 163-169.
- KÁDÁR Zoltán – PRISZTER Szaniszló: Az élővilág megismerésének kezdetei hazánkban. Bp. Akad. K., 1992. p. 115-116.
- SZABÓ István: A Keszthelyi-hegység növényvilágának kutatása. In: A Bakonyi Természettudományi Múzeum Közleményei. Zirc, 1987. 6. p. 77-98.
További: A Keszthelyi-hegység botanikai kutatása. In.: Bio-Tár, 1991. 7. p. 49.
- BORBÁS Vince: Vasvármegye növényföldrajza és flórája. Kiad. a Vasmegeyi Gazdasági Egyesület, Szombathely, 1887. p. 61., 62., 129., 135., 211.
- PRISZTER Szaniszló: Magyar herbáriumok. I. A keszthelyi általános gimnázium herbáriuma. In.: Botanikai Közlemények, 1959. 48. p. 109-115.
- Rándulás Carinthiába, Glockner hegyéig. In.: Tudománytár, 1836. 3. p. 229., 232., 234.
- HABERLE Károly (1764-1832): német származású botanikus, meteorológus és mineralógus, a pesti egyetem botanika tanszékének Kitaibel utáni vezetője, 1818-tól a fűvészkerté is.
- SADLER József (1791-1849) orvos, botanikus, a Nemzeti Múzeum növénytani tárának kifejlesztője és vezetője, 1832-től Haberle utóda a botanika tanszék élén.
- GÁYER Gyula: Vasvármegye kerti kultúrája. Die Gartenkultur des Eisenburger Komitates. In: Annales Sabarienses: Folia Musealia. Szombathely – Karcag, 1932. 1. p. 12-15.
- GÁYER Gyula: Szenczy Imre herbáriuma. In.: Botanikai Közlemények 1924-1925. 1925. 22. p. 105-107.
- Növényvándorlás. In.: A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 1847. augusztus 11-17. Sopronban tartott VIII. nagygyűlésének történeti vázlata és munkálatai. Pest. 1863. p. 229-232.
- Egy általa („In humidis ad pag. Velem sub montis Sti Viti radicibus, ad Pór-Dömölk infra montem Ságth”) leírt növényfajt Szenczy mentájának (*Mentha Szenczyana* Borb.) nevezett el, megjegyezve, hogy „boldogult SZENCZY IMRE praemontrei prépost és egykor jeles tudósnk örök emlékére szentelem.” A növény mai státusza: *Mentha longifolia* (L. 1753 pro var. *M. spicatae*) Nath. 1756 ssp. *mollissima* (Borkh. 1799 p. sp.) Dom. 1935 var. *Szenczyana* (Borb. 1887 p. sp.) Top. 1914 (H. Br. 1890 p. var. *M. incanae*). (i. m. p. 211.)
- CSIGAHÁZY Ede: A Szombathelyi K. K. Főgymnasium természetrajzi szertára; Növénytani gyűjtemény; Szenczy-féle gyűjtemény. In.: A Szombathelyi Kir. Katholikus Főgymnasium értesítője 1897-98. Szerk. Edelmann Sebő, Szombathely, 1898. p. 75-83.
- GÁYER 1925. id. m. p. 105.
- RIEDEL-DORN, Christa – SZABÓ T. Attila: A Habsburgok virágos világa. Botanika – Kertészet – Expedíciók – Növényhonosítási kísérletek. Kiállítás ismertető. In: BioTár-Haynaldia 2, Szombathely, 1991. 9. 112 p.
- A gombák. (Die eßbaren Schwämme des österreichischen Kaiserstaates. v. Leopold Trattinnick. Wien. 1830. című munkából.) In.: Tudománytár, 1837. 2/a. köt. p. 245-263.
- BORBÁS Vince: A Balaton tavának és partmellékének növényföldrajza és edényes növényzete. In: A Balaton tudományos tanulmányozásának eredményei. II. kötet: A Balaton tónak és partjainak biológiája. II. rész: A Balaton flórája. Bp. 1900. 413 p.
LÁJER Konrád: A *Carex buxbaumii* Wahlenb. Magyarországon. In: Kitaibelia, Debrecen, 1996. 1/1. p. 36-45.
KOVÁCS J. Attila: Vindornya-láp növényzete. In: Kitaibelia, Debrecen, 1998. 3/2. p. 303-305.

KOVÁCS J. Attila: A Vindornya-láp aktuális vegetációja és élőhelyrekonstrukciós vizsgálata. In: Kanitzia, Szombathely, 1998. 6. p. 57-88.

26. PAUER (PÁKAY) Arnold: Adatok a magyar kerti kultúra történetéhez, főtekintettel Szenczy herbáriumára. In: A Csornai Premontrei Kanonokrend szombathelyi gimnáziumának 1925-1926. évi értesítője. Szerk. Steiner Miklós. Szombathely, 1926. p. 3-79.
27. Vas vármegye kincsei. Kiállítás a szombathelyi Savaria Múzeumban, 1996. augusztus 17-től december 31-ig. Kiállításismertető katalógus. Szerk. Pukler Erika, Tóth Kálmán. Szombathely, 1996. p. 97.

A szövegben említett régi növénynevek újabb tudományos és – ha ilyen van – magyar megfelelői (a kevésbé ismert nemzetségek esetén a növénycsalád feltüntetésével) az alábbiak: *Gesneria mollis* = *Koehleria m.*, peremvirág; *Achimenes longiflora* = Gesneriaceae, mesevirág; *Prunus serotina* = kései meggy; *Anchospermum aethiopicum* = *Centrospermum ae.*, Asteraceae; *Rondeletia speciosa* = *R. odorata*, Rubiaceae, torokgyűrű; *Salpiglossis sinuata* = Solanaceae, trombitanyelv; *Lantana aculeata* = *L. camara*, közönséges sétányrózsa; *Hermannia scabra* = Sterculiaceae; *Rosa Banksiae* = Banks rózsája; *Baccharis ivaeifolia* = *Conyza i.*, Asteraceae, ívalevelű seprűcserje; *Cactus grandiflorus* = *Selenicereus g.*, éjkirálynőkaktusz; *Asclepias angustifolia* = keskenylevelű selyemkóró; *Orobanche coerulea* = bíboros vajvirág; *Xylophylla elongata* = *Phyllanthus angustifolius*, Euphorbiaceae, viráglevel; *Dryandra formosa* = Dryander-cserje; *Hakea ceratophylla* = tüpárnabokor.

Lajos Balogh: Das Herbarium von Imre Szenczy in Szombathely

Imre Szenczy gilt als einer der bedeutendsten Floraforscher der ungarischen Botanik in dem mittleren Drittel des XIX. Jahrhunderts, jener Epoche, die der Tätigkeit von Pál Kitaibel folgte.

Diese botanische Tätigkeit begleitete seine ganze Lebensbahn. Er sammelte unermüdlich die in den Herrschaftsgütern der Komitate Vas, Sopron und Zala vorfindlichen Pflanzen. Er konnte seine Sammlung auch durch Pflanzen bereichern, die er von ausländischen und heimatlichen Botanikern bekam.

Er stellte sein Herbarium dem System von Linne nach zusammen. Manche Pflanzen – die 160-170 Jahre alt sind – konnten sogar ihre ursprünglichen Farben bewahren. Diese Sammlung ist auch deshalb von Bedeutung, weil man darin auch zahlreiche Pflanzen sehen kann, die in der Natur nicht mehr zu finden sind.

Nach dem Tod von Imre Szenczy, in dem Schuljahr 1871/72 schenkte Propst Vince Simon dem Obergymnasium Szombathely des Ordens der Prämonstratenser das Herbarium. Später gelangte es an die Botanische Abteilung des Ungarischen Nationalmuseums. Seit 1981 ist es im Besitz des Museums Savaria. Es ist die älteste Sammlung der Botanischen Abteilung.

Lajos Balogh: The herbarium of Imre Szenczy in Szombathely

Imre Szenczy was one of the most significant flora researchers of the middle third of the XIX. century after the period following the epoch of Pál Kitaibel's activity. His course of life was accompanied along by his activity as a botanist. During this period he spared no effort to collect the plants available in the domanial gardens in the counties Vas, Sopron and Zala. He enriched his collection by plants received from botanists living in Hungary and abroad.

His herbarium was placed in 38 large book-shaped boxes systematized according to the artificial system by Linné. Some of the 160-170 years old plants have preserved their original colours as well. The importance of this collection lies in the fact, too, that some of the plants shown can not be seen in nature any more.

This herbarium was given as a present by Provost Vince Simon to the Principal Gymnasium of the order of the Premonstratensians of Szombathely in the school year 1871/72. Later on it came to the Botanical Section of the National Museum of Hungary. Since 1981 this collection has been in the property of Savaria Museum. This is the oldest collection in its Botanical Section.

(Caption text, mirrored and illegible)

(Caption text, mirrored and illegible)

Tartalomjegyzék

Szenczy Imre
emlékülés és kiállítás
születésének 200. évfordulója alkalmából
Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár; Szombathely
1998. október

SZENCZY IMRE EMLÉKEZETE

A KÖTET SZERZŐI

Balogh Lajos botanikus, muzeológus, Szombathely
Ferenczi Zsuzsa bibliográfus, tanár, Szombathely
Horváth Lóránt Ödön teológus, szerzetes pap, Csorna
Köbölkuti Katalin könyvtáros, Szombathely
Szabó István egyetemi tanár, Keszthely
Szabó T. Attila egyetemi tanár, Veszprém, Szombathely
Tóth Péter tanár, Szombathely

KIADJA

A BERZSENYI DÁNIEL MEGYEI KÖNYVTÁR
ÉS A SAVARIA MÚZEUM

SZERKESZTETTE ÉS A JEGYZETEKET ÖSSZEÁLLÍTOTTA

BALOGH LAJOS
KÖBÖLKUTI KATALIN

LEKTORÁLTA

PRISZTER SZANISZLÓ

A KÖTETET TERVEZTE

SELLYEI TAMÁS OTTÓ

SZENCZY IMRE EMLÉKEZETE / [kiad. a Berzsényi Dániel
Megyei Könyvtár és a Savaria Múzeum] ; [szerk. és a jegyzeteket
összeáll. Balogh Lajos, Köbölkuti Katalin.] – [Szombathely] :
BDMK : Savaria Múz. , [1999]. - 124 p. : ill. : 19,7cm
ISBN 963 7621 66 0 kötött: 1.000,- Ft

Tartalomjegyzék

Szabó T. Attila: Előszó	7
AZ EMLÉKÜLÉS ELŐADÁSAI	
Ferenczi Zsuzsa: Bibliográfia Szenczy Imréről	9
Tóth Péter: A klasszika-filológus Szenczy Imre	12
Szabó István: Szenczy Imre keszthelyi botanikai munkássága	20
Horváth Lóránt Ödön: Szenczy Imre teológiai munkássága	27
Balogh Lajos: Szenczy Imre Szombathelyen őrzött herbáriuma	32
Inhalt. Német nyelvű összefoglalók (Németh Pál)	41
Contents. Angol nyelvű összefoglalók (Németh Pál)	43
Szenczy Imre életrajzi vázlata	46
SZENCZY IMRE TANULMÁNYAI	
Rándulás Carinthiába, Glockner hegyéig	47
Fehér fagyöngy, és európai gyimbor	81
Növényvándorlás	98
Vass László akadémiai tag búcsúztatója	104
Képek jegyzéke	107

Ajánlás a Szenczy Imréről készült emlékkötethez

Felemelő érzés olyan kéziratot olvasni, olyan készülő kötethez irni ajánló sorokat, mely tudományos hagyományokat – múltat, jelent, jövőt – kapcsol előláncolatá. Múltunk gyökereit, jelenünk törzsét, jövőnk ágait. És ha a gyökerek között mindeddig rejtve maradt értékek csillannak meg, az olvasót is magával ragadja a felfedezés öröme.

Dr. Köbölkuti Katalin és Balogh Lajos ilyen felfedező útra vezette, vezeti az olvasót ... korábban kiállítás-rendezőként, majd most szerkesztőként is. Különleges hangulatú kiállításukon fedeztetek fel annak idején a szombathelyi múzeum látogatóival a címben idézett Linné-féle mondás igazát – a muzeális növénygyűjtemény értéke felülmúl minden ábrázolást (még a molekuláris biológia, a digitális adatrögzítés korában is). Most kötetükben ezt a hangulatot árnyalják, mélyítik el és teljesítik ki, sokak segítségével, szaktudományos igénnyel.

Szenczy Imre életrajza, teológiai munkássága (dr. Horváth Lóránt Ödön), klasszika-filológiai eredményei (Tóth Péter), a róla szóló bibliográfia áttekintése (Ferenczy Zsuzsa) mellett a tudománypolitikára figyelő, a keszthelyi Georgikon elejébe bekapcsolódó botanikus személyisége is megjelenik (prof. dr. Szabó István) a kötetben. A könyv szerkesztő-szerzője, a botanikus és muzeológus Balogh Lajos érthető módon ezt a botanikus Szenczy Imrét és a maga nemében egyedülálló, Szombathelyen őrzött herbariumát állítja előtérbe, veti filológiailag és botanikailag is alapos elemzés alá.

A súlypont-választást mi sem indokolja jobban, mint a magától Szenczytól származó tanulmányok: Fehér fagyöngy, és európai gyimbor – *Viscum album et Loranthus europaeus*, Növényvándorlás, Rándulás Carinthiába Glockner hegyéig. Ezekben az írásokban a művelődéstörténet, a florisztika, a történeti növényföldrajz, az etnobotanika és sok más tudományág művelői olyan elfelejtett adatokra bukkanhatnak, melyeket a tudomány valamikor fontosnak tartott ... melyek valamikor majd fontosak lehetnek a tudomány számára. A múlt nem mögöttünk van, hanem alattunk, azon állunk, arra építünk. Érvényes ez tudományos és humánökológiai múltunkra is.

Jó érzés gondolatban beszélgetni Szenczy Imre szépen metszett arcképevel (a szombathelyi Simon Gyula plexikarcával, melyet a magyar botanikai arcképcsarnok számára készített) és írásait olvasva tanulni a néma mestertől. Jó érzés olvasni az élő mestereknek – barátoknak, tanítványoknak – szavait, és érezni, amint fogjuk egymás kezét egy láthatatlan láncban.

Ezzel az érzéssel, ezekkel a gondolatokkal ajánlom mindenkinek – szakembernek és érdeklődőnek – az értékes-szép kis kötetet.

Szombathely, 1999. október 5. – SZABÓ T. ATTILA

Des. Deane & Co.
L. & Co. 1857
Chy

Achimenes longiflora
C. Deane 1857
Deane & Co.